

דף שבועי

בס"ד

פרשת דברים תשפ"ו, מספר 1677

כפל לשון בהפטרה של תשעה באב ודומיו משה בר-אשר

כצפוי. 'תְּבוּאֵינָה' מופיעה כנאמר ב־4 הופעות בצורת הכתיב ורק ב־2 הופעות כצורה הנקראת; עובדה המעידה על תפוצתה הלא מעטה יחסית.

מחבר הטקסט בפרק ט' בספר ירמיה הביא את הצורה הנפוצה פחות בתחילה, ובצורה הסדירה חתם את הפסוק. השימוש בשתי החלופות לא הוסיף דבר על תוכן ההיגד, אבל הוסיף לצורתו של הפסוק, היינו לסגנונו. ואולי הבאת הצורה תְּבוּאֵינָה תחילה נועדה לתפארת הסגנון. יש לציין שקדמני ד"ר מנחם בולה שכתב בפירושו לירמיה:

תבואינה – לגיון הלשון באה כאן צורה לא רגילה בקיום אל"ף הגויה, ובסוף הפסוק הוא אומר 'תבואנה' בצורה הרגילה, שהיא באל"ף נחה.

מה הוא 'גיון הלשון' אם לא הסגנון?

'קח', 'לקח'

וְאֵתָהּ בֶן אָדָם קָח לָךְ עֵץ אֶחָד וְכָתַב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל (כתיב: חברו) חֲבֵרְיוֹ וְלִקָּח עֵץ אֶחָד וְכָתַב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל (כתיב: חברו) חֲבֵרְיוֹ (יח' לז:טז).

הצורה הנפוצה והסדירה היא קח; היא נקריט במקרא ב־84 הופעות, כגון 'קח לך' (בר' ו:כא), 'קחה' (שם טו:ט). הצורה הנדירה היא 'לקח'. היא נקריט בשלוש הופעות (שם' כט:א; יח' לז:טז; מש' כ:טז). הפסוק היחיד שבו מופיעות שתי הצורות – קח, לקח, הוא הפסוק ביחזקאל.

'סִבְבוּנִי', 'סִבְבוּנִי'

כָּל גּוֹיִם סִבְבוּנִי בְּשֵׁם ה' כִּי אֲמִילֵם. סִבְבוּנִי גַם סִבְבוּנִי בְּשֵׁם ה' כִּי אֲמִילֵם. סִבְבוּנִי כְּדֹבָרִים לְעֹכֹר כָּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם ה' כִּי אֲמִילֵם (תה' קיח:יב).

הצורה 'סִבְבוּנִי' מופיעה עוד בחמש הופעות (הו' יב:א; תה' יח:ו; שם כב:יג; יז; שם קט:ג), והצורה 'סִבְבוּנִי' מופיעה עוד בשתי הופעות (שם' כב:ו; תה' פח:יח).

רק מחבר מזמור קיח הביא את שתי החלופות יחד, והביא אותן פעמיים בשלושה פסוקים רצופים. בפסוק האמצעי (פסוק יא) הוא ראה להדגיש את ההיגד "סִבְבוּנִי גַם סִבְבוּנִי". יצוין שכל 11 הופעותיהן של שתי הצורות (סִבְבוּנִי, סִבְבוּנִי) באות בהקשר שמתאר תמונה שלילית.

'בִּזְזוּנִי', 'בִּזְזוּנִי'

החלופות שהובאו עד כאן מצויות בפסוק אחד או בפסוקים רצופים. להלן מובאת חלופה הנמצאת בפרשה אחת בתורה, העוסקת בשני נושאים דומים, ובאה בשני פסוקים זהים כמעט. שני הפסוקים מצויים בפרשה העוסקת במלחמה בסיחון מלך האמורי ובעוג

אני מבקש לעסוק בפסוק אחד של ההפטרה הנקראת בתשעה באב (יר' ח:יג-ט:כג): "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת הַתְּבוּנוֹנוּ וְקִרְאוּ לְמִקְוֵנוֹת וַתְּבוּאֵינָה וְאֵל הַחֲכָמוֹת שְׁלַחוּ וַתְּבוּאֵנָה" (יר' ט:טז). מה טעם כפל הלשון 'וַתְּבוּאֵינָה', 'וַתְּבוּאֵנָה'?

הן במקרא ככתיבתו הן במקרא כקריאתו קיימים טקסטים שיש בהם שתי חלופות שנבדלו זו מזו. אורך הטקסט בעל החלופות עשוי להיות פסוק או שני פסוקים רצופים או יחידה גדולה יותר, כגון פרשה בתורה או מזמור בתהלים. להבהרת הנושא יובאו דוגמאות מפורשות.

כאן אציע שבעה זוגות של חלופות ואדון בהם; חמישה זוגות של חלופות במקרא ככתיבתו ושני זוגות במקרא כקריאתו. אחרי זה אבוא לומר דברים על אודות התפקיד של זוגות החלופות. לשון אחר: מה ביקשו כותביהן של החלופות בכתיבתן.

במקרא ככתיבתו:

'תְּבוּאֵינָה', 'תְּבוּאֵנָה'

ראינו את זוג החלופות של צורות פעליות המצויות בפסוק אחד בהפטרה של תשעה באב: "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת הַתְּבוּנוֹנוּ וְקִרְאוּ לְמִקְוֵנוֹת וַתְּבוּאֵינָה וְאֵל הַחֲכָמוֹת שְׁלַחוּ וַתְּבוּאֵנָה" (יר' ט:טז). אכן בפסוק אחד נזדמנו שתי הצורות של הנסתרות בבניין קל בזמן עתיד משורש ב"א.

הצורה הרגילה תְּבוּאֵנָה מתועדת במקרא ב־11 הופעות, כגון 'תְּבוּאֵנָה' (מל"א ג:טז), ולרוב (7 הופעות) היא באה בווי"ו ההיפוך, כגון 'וַתְּבוּאֵנָה' (בר' מא:כא). הצורה השנייה היא צורה נדירה יחסית. מלבד הופעתה בפסוק בירמיה, היא נקריט בפסוק "תְּבוּלָנָה בְּשִׁמְחַת וְגִיל, תְּבוּאֵינָה בְּהִיכַל מֶלֶךְ" (תה' מה:טז). עם זאת, היא מצויה עוד כצורת הכתיב ב־2 הופעות: (כתיב: תבאינה), קרי: 'תְּבוּאֵנָה' (שם"א י:ז), (כתיב: ותבואינה), קרי: 'וַתְּבוּאֵנָה' (אס' ד:ד).

'תְּבוּאֵנָה' היא הצורה הסדירה של הנסתרות והנוכחות במקרא, והיא כאמור הצורה המצויה לרוב

* משה בראשר הוא פרופ' אמריטוס של האוניברסיטה העברית, והיה נשיא האקדמיה ללשון העברית בשנים תשנ"ג – תשפ"ב. לזכר ידידי, פרופ' משה ארנד ומר אליהו אדרעי, אנשי אמת ואנשי מופת.

** לרחלי בתי במלאות שש שנים לפטירתה. תהי מנוחתה כבוד.

קצר להופעתה של הצורה הזאת לצד הצורה עֲדוּתִיק במזמור. הנה דבריו: "עדות' כאן בדל'ת בשר'א ובוו'ו עיצורית חלומה. וכן עוד שבע פעמים במזמור זה. והוא מדרך הגיוון".

עמוס חכם קישט באמירתו "והוא מדרך הגיוון". אני סבור שכל שבעת זוגי החלופות שנידונו בעיון הזה, הן במקרא ככתיבתו הן במקרא כקריאתו, הובאו בספרי המקרא לשם גיוון הסגנון.

מצאנו את הצורות וְתַבּוֹאֲנָה, וְתַבּוֹאֲנָה בפסוק אחד. המחבר לא הוסיף דבר בתוכן הפסוק בכפל הצורה, אלא גיוון את סגנון הפסוק. וכן מצינו את הציור "קח" פעמיים בפסוק אחד (שם' יז:ה). מי שזימן את הצורה הנפוצה והסדירה קח עם הצורה הנדירה לקח לא הוסיף דבר בתוכן על אמירה פעמיים של הצורה קח, אבל גיוון את הסגנון. וכך עשה מי שהביא בפסוקים רצופים את הצורות סָבְבוּנִי פעמיים וסָבְבוּנִי פעמיים. ודאי ביקש לציין שרבים סבבוהו, ובנקיטת שתי הצורות העשיר וגיוון את סגנונו. כך עשו בעלי המזמורים כא וקט בתהלים. זה הביא את שתי הקריאות בְּעֶזְךָ, בְּעֶזְךָ וזה הביא את שתי הקריאות עֲדוּתִיק, עֲדוּתִיק. בעשותם כך וכך לא הוסיפו דבר על התוכן. אולם הוסיפו לחן ערכם של המזמורים ולסגנונם.

מיוחדת היא הדוגמה הרביעית שדנתי בה, החלופות הנתונות בפסוקים המקבילים: "רַק הִבְהֵמָה בָּזְזוּ לָנוּ וְשָׁלַל הָעֲרִים אֲשֶׁר לְכָדְנוּ" (דב' ב:לה), "וְכָל הִבְהֵמָה וְשָׁלַל הָעֲרִים בָּזְזוּ לָנוּ" (שם ג:ז). מבחינת הממצא בדקדוק המקרא, הצורה בָּזְזוּ היא כמו יוצאת מהכלל. נראה שהצורה ה"חריגה" מהדקדוק בָּזְזוּ נוצרה לצורך מקומה לשם גיוון הסגנון.

הערות לסיכום

חמשת זוגות החלופות שהובאו מהמקרא ככתיבתו הם זוגות של צורות מקבילות בתורת הצורות של המקרא: כך הם זוגות הצורות תַּבּוֹאֲנָה, תַּבּוֹאֲנָה; קַח, לְקַח; סָבְבוּנִי, סָבְבוּנִי; בָּזְזוּ, בָּזְזוּ; וְקָרְאָהוּ, וְקָרְאָהוּ. גם שני זוגות החלופות שהוצעו מהמקרא כקריאתו: בְּעֶזְךָ, בְּעֶזְךָ; עֲדוּתִיק, עֲדוּתִיק תואמים את דקדוק המקרא.

אם צדקתי בהסברי, שבעת הזוגות לא הוסיפו לכתובים דבר בתוכן. עם זאת, הם השביחו את צורתם של הפסוקים בגוונם את סגנונם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

מלך הבשן ובכיבושי ארצותיהם (דב' ב:לא-ג:כב): "רַק הִבְהֵמָה בָּזְזוּ לָנוּ וְשָׁלַל הָעֲרִים אֲשֶׁר לְכָדְנוּ" (שם ב:לה), "וְכָל הִבְהֵמָה וְשָׁלַל הָעֲרִים בָּזְזוּ לָנוּ" (שם ג:ז). הפסוק הראשון עוסק בעניין סיחון והפסוק השני עוסק בעניין עוג.

אלו הצורות היחידות של המדברים (גוף ראשון רבים) בזמן עבר של בניין קל מהשורש בִּזְזַ"ב במקרא כולו. יאמר שהצורה הראשונה (בָּזְזוּ) היא הרגילה במקרא, כגון בְּזָזוּ (יה' ח:כז), בְּזָזִים (דה"ב כ:כה). לא נמצאה צורת עבר או בינוני בנטייה על דרך הכפולים אלא אחת – בָּזְזוּ שהובאה לעיל (דב' ג:ז). נמצא שהצורה בָּזְזוּ חורגת מדרכי הנטייה של בִּזְזַ"ב בבניין קל.

'וְקָרְאָהוּ', 'וְקָרְאָהוּ'

המקרא מספר פעמיים בזוג לשונות בטקסט אחד, שיעקב חשש לגורלו של הבן הקטן, בנימין, ברדתו למצרים, שמא יארע לו אסון בדרך: "וְאֵת בְּנֵימִן אָחִי יוֹסֵף לֹא שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת אָחִיו, כִּי אָמַר פֶּן יִקְרָאֵנוּ אֲסוֹן" (בר' מב:ד); "וַיֹּאמֶר לֹא יֵרֵד בְּנֵי עִמְכֶם, כִּי אָחִיו מֵת וְהוּא לְבִדּוֹ נִשְׁאָר וְקָרְאָהוּ אֲסוֹן בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָּהּ וְהוֹרְדְתֶם אֶת שִׁיבְתִּי בְּיָגוֹן שְׂאוּלָה" (שם:לח).

שני הפסוקים משתמשים בפועל קָרָא שעניינו 'אירע' בשתי חלופות דקדוקיות: 'וְקָרְאָהוּ', 'וְקָרְאָהוּ' שעניינם אחד. הנושא הדקדוקי בשני ההיגדים הוא אֲסוֹן. מן ודאי שהמקרא שאמר בפסוק השני "וְקָרְאָהוּ אֲסוֹן" לא הוסיף דבר לתוכן הפסוק.

במקרא כקריאתו:

'עֲדוּתִיק', 'עֲדוּתִיק'

השם ברבים בכינוי הקניין החבור לנוכח עֲדוּתִיק נקרה במזמור קיט בתהלים (אלפא ביתא רבתי) ב־21 הופעות (וכן הופעה אחת בכינוי החבור לנסתר). ב־13 הופעות הקריאה היא 'עֲדוּתִיק', כגון 'עֲדוּתִיק' (פסוק כב), 'מַעֲדוּתִיק' (פסוק קנב); ובכינוי החבור לנסתר: 'עֲדוּתִיק' (פסוק ב). כנגד זה ב־8 הופעות הקריאה היא 'עֲדוּתִיק', כגון 'עֲדוּתִיק' (פסוק יד), 'מַעֲדוּתִיק' (פסוק קנז) בווי'ו עיצורית. 'עֲדוּתִיק' מצויה בפסוקים הפותחים באותיות שהמסורה צירפה לשם פרץ בן דמה (פ"א, ר"ש, צד"י, ב"ת, נר"ן, דל"ת, מ"ם, ה"א).

'בְּעֶזְךָ', 'בְּעֶזְךָ'

במזמור כא בתהלים נקרה השם עז בכינוי הנוכח בשני ניקודים נבדלים: "ה' בְּעֶזְךָ יִשְׁמַח מְלֶכֶךְ, וּבִישׁוּעֶתְךָ מֶה (כתיב: יגיל) יִגַּל מֶלֶךְ" (פסוק ב); "הע"ן של המילה בְּעֶזְךָ נוקדה בקמץ קטן. בפסוק השני: "רוּמָה ה' בְּעֶזְךָ, נִשְׁיֶרָה וּנְזַמְרָה גְבוּרָתְךָ" (פסוק יד); "הע"ן של בְּעֶזְךָ מנוקדת בקיבוץ.

החלופות על שום מה?

עמוס חכם, שהוא פרשן מעמיק וער לענייני לשון, העיר בפירושו לתהלים על שלוש החלופות שהבאתי מהספר. במזמור כא הציע בהערה דברים ידועים:

בעזך. ע"ן בקמץ קטן תמורת חולם בנפרד 'עוז'.

ופעמים באה בנטיית ע"ן בקיבוץ: עֲזִי, עֶזְךָ.

ואין הפרש במשמעות בין שתי הצורות.

במזמור קיח בדברו על הביטוי "סבוני גם סבבוני" כתב:

בצלע זו חזר המשורר בדרך חיזוק והפלגה על 'סבבוני'... ואמר המשורר את שתי הצורות להגדלת ההפלגה. ואף מילת 'גם' מחזקת את ההפלגה.

במזמור קיט העיר להיקרות הראשונה של עֲדוּתִיק (פסוק יד) על ניקוד הצורה, ובסוף ההערה הביא הסבר